

ուսմանը երևա՞յ որոշ գաղափարական հոսանքի մը յարած ըլլա՞ն է:

Յ. Յակոբեան եւ Ա. Աւետիսեան իրարու տրամադափօրէն հակառակ ուղղութիւններու կը հետեւին, առաջինը համամարդկային իդէալի զաւակ՝ անհատի երջանկութիւնը հասարակութեան բախտաւորութեան մէջ կը դնէ: Իր բանաստեղծի յղացումները խիզախ են, պատկերները կենդանի եւ գրեւոր շնչաւ վառ: Ա. Խասակեան ընդհակառակն դեռ հազիւ երկրասարդ յուսահատ ծերուն մը տպաւորութիւնը կը թողու, տխրութիւնը իրեն թով մի տեսակ հնարուած դրութիւն կամ ակառաքնական երեւոյթ դարձած է. թէեւ «Խուրճաններ ատլի մէջ կայ շուշէ, շնչտեր, տրամադրութիւն, խոր գգացմունք — բայց բոլորը ծանր, յուսահատական, սկեպտիկ, յուսահատ...» այնչափ որ հեղինակը «Արեւ, արեւ, ի սէր Աստուծոյ արեւ տուէք» (երես 125) կը գրէ: «Երբ Յակոբեանը դիմում է քաղաք, իսահակեանը փախչում է քաղաքից, Յակոբեանը ժխտը է սիրում, իսահակեանը՝ միայնութիւն» (երես 126):

Ը. Կուրդինեան՝ ծանօթ իբրեւ աշխատաւոր դասակարգի ազտագիր՝ «Ունենալով առողջ տրամադրութիւն իր քնարը ուզեցել է ծառայեցնել նոր մտախնդիրի, սակայն, չունենալով լուրջ պատրաստութիւն, նա չէ կարողացել գլուխ հանել եւ իր տաղանդին, յատուկ կազմակերպուած զարգացում տալ» (երես 159). իր երգերը տողորուած են աւելի շատ նեղ ազգայնական ոգիով մը քան թէ համամարդկային, գաղափարական ձգտումով:

«Միջնադէպ անուրջներ» ու հեղինակի «Երեսեր ու տենչերը, թէեւ մաքուր են եւ անկեղծ, բայց չափազանց միակողմանի» (երես 173). «սա ծայրայեղօրէն յուսահատուած է աշխարհից» (անդ): Սակայն իբրեւ արուեստագէտ բարձր է Յէրտերեան, «իբր յանգն ու վանկը՝ ռիթմիկան — հաճելի են եւ ընթերցանութիւնը դարձնում են երաժշտական» (երես 179):

Գրքին վերջին երկուսն մէջ Ս. Խնդզեանը կ'ուզէ պաշտպանել ակոյեանի մը ընդգրկմանութեան դէմ, որուն առիթ տուած են իր՝ «Գեղարուեստի» մէջ գրած տեսութիւնը թէ — քնարերգութիւնը չէ կարելի անջատել կեանքի պատմական զարգացման պրօցեսից — (երես 180): Մենք Ս. ի պատճառաբանութիւնները լիովին իրաւացի եւ համոզելի դատեցինք. երանք թէ քննադատ ակոյեանն ալ ընդունէր

նոյն փաստերը գործնականօրէն, զորոնք արդէն տեսականօրէն կ'ընդունի թերեւս:

Է. Պ. ՍԱՄՈՒԷԼԻԱՆ

ՅԱՅԿՈՐԵԱՆ ԵՈՎԱՆՆԷՍ — «Ազգերու պատմութիւնը» 4տ. Բ. Հոռոմացիք եւ Նախամիջագար. Կ. Պոլիս. տպ. Ե. Մատթէոսեան, Տո 1912. Էջ 224:

Պրոֆ. Յ. Յակոբեան փութաց քիչ ժամանակէն ըստ իւր խոստման լոյս ընծայել ազգերու պատմութեան նաեւ Բ. հատորը (Ս. ին մասին տես «Հանդ. Ամս.» 1911, էջ 607):

Հատորիս բովանդակութիւնը ամենահետաքրքրական մասերէն մին կը կազմէ պատմութեան մէջ. ինչպիսի են, Հռոմէականները՝ անոնց կայսրութիւնը, Քրիստոնէութեան սկզբնաւորութիւնը եւ այն միջնօղակն որ հին ու Միջին դարը իրարու հետ կը շաղկապէ:

Յարգ. Պրոֆեսորը՝ հետեւելով նոյն գաղղական ու անգղիական հռչակաւոր պատմագէտ անձնաւորութեանց, պահանջուած ամէն փոյթ ու խնամք թափած է, Հատորիկիս արդիական առաջնական դասագրքի մը կարեւոր ամէն առաւելութիւններն տալու համար. միայն թէ պիտի բազմայինք դիտել տալ թէ Քրիստոնէութեան ու Եկեղեցւոյ մասին այնչափ նպաստաւոր չեն յարգ. հեղինակին դատողութիւնները. քրիստոնէութեան նոյն իսկ իրեն պատշաճ տեղը չէ տուած:

Գ. Հատորն ալ ժստահ ենք թէ Ա. եւ Բ. ին առաւելութիւններովն օժտուած հրապարակ պիտի ելլէ, ինչպէս կը յուսացնէ յարգ. Պրոֆեսորը, որուն անկեղծ սրտէ յաջողութիւն կը յայտնենք:

Է. Յ. ՅԵՐՄԱՆԿԱՆԵԱՆ

ԱՅԻՆԻԱՅԻՆ

1. Հայ Տպագրութեան 400ամակը: — Վեց ամիս ի վեր ազգային թերթերուն ու շտրոթերուն աւարիկան եղած է Հայ-Տպագրութեան 400ամայ Եօրէնները:

Հայութիւնն ինչ տրամադրութեամբ ընդունեցաւ Եօրէններն լուրը, ցայժմ ինչ պատրաստութիւններ տեսաւ եւ ինչ որոշմանց յանգեցաւ Եօրէնեանը անմահացնելու համար. հարցեր, որոնց պատասխանը դժբախտաբար

այնչափ գոհացուցիչ էէ: Ի հարկէ եթէ մեր ազգին մտապայտերը իւր աշխարհագրական այլ եւ այլ բաժանմանց համեմատ զանազան հատուաներու բաժնեք, զգոհութիւնը կարելի էէ միեւնոյն չափով ամենուն վրայ ծանաղացնել. մանաւանդ որ Ռուսահայերն եւ մասամբ նաեւ Ամերիկահայերը դուռնաւանդ իսկ արժանի են. բայց տօնը ընդհանուր եւ համազգային է: Յարեւրդանին կէսն անցաւ եւ մինչեւ հիմայ զչ որոշ ծրագիր մը եւ զչ ալ համազգային Յանձնաժողով մը ունինք Յօրենքան ըստ պատշաճի տնելու համար: Մեր Յանձնաժողովներուն պարտքն էր՝ եթէ ոչ համազգային Յանձնաժողով մը, գէթ բանակցութիւններով ընդհանուր համարախուժիւն մը գոյացնել ազգին այլ եւ այլ խաւերուն մէջ. համարաշխութիւն մը՝ հաստատուած պատուաբեր ծրագրի մը վրայ:

Թէ վերջ ի վերջոյ ինչ պիտի ըլլայ, բուրովն անկայտ է, այնչափ միայն ստորագրէ որ հրապարակի վրայ դրուած են զանազան ծրագիրներ, գովելն ալ եւ՝ որ ցաւալի է, ոչգովելն ալ: Պոյսոյ Յօրենքան Յանձնաժողովն իւր ծրագիրը յայտարարող ՝ զեկոյց, մը խաւած էր խմբագրութեան հրատարակելու նպատակաւ: Միայն Յանձնաժողովն կամքը յարգելու համար սպեցնէր այդ զեկոյցը ներկայ թուին մէջ: Ինչ մեծ տարբերութիւն ցփոխահայ եւ Պոյսահայ եւ կամ Ռուսահայ եւ ցաճկահայ ծրագրերնուն միջեւ: Օր, համար Ռուսահայերը միշտ շեշտած են թէ այս առթիւն ՝ Գրական Դմբոյ՝ մը անհրաժեշտ է ազգային գրականութեան դարգացման եւ կատարելագործման համար. իսկ Պոյսոյ յարգ. Յանձնաժողովն իւր ծրագրին գուրս հանած է այս կարեւոր կէտը: Ինչ է ասոր պատճառը. միթէ ցաճկահայն պատուով զգածման վրայ չունի՝ այնչափ վստահութիւն, որ այս մեծ գաղափարական իրագործելու համար Ռուսահայերուն հետ համընթաց գործակցութեան մը գալու համարձակի: Ո՛ր է ազգային սերը, որ անցնելոյն անխարդախ եւ ասպնառ հայելոյն վրայէն մեղի մեր ապագան պատրաստել, կանոնադրել եւ ապահովել սորվեցնէ: Այսօրւան օրս գրականութիւնը եւ ուսումնականութիւնն ազգերու համար տեսակ մը մոնղոլ զորածն է, եւ ասոնք որչափ զօրաւոր են ազգի մը մէջ, այնչափ աւելի ապահով անոր գոյութիւնը: Զայս գիտենք մենք, եւ գիտենք նաեւ թէ մէկ կողմանէ քաղաքականաշխարհագրական բաժանմունքը, միւս կողմանէ մեր գրական անձանց եւ թերթերուն

նիւթական պէտքերը մեծամեծ խոցնդոտներ են մեր ազգին ներքին յառաջդիմութեան. եւ ասկայն երբ ինչորէր ձեռք սանելիք միջոցներուն գործագրութեան կու գայ, հոն մեր ձեռքերը անշարժ կը մնան:

Երբ 1906ին ՝ Հայկական բարեգործական ընդհանուր միութիւնը՝ հաստատուեցաւ, ազգը ցուցուց թէ կարուածին չափ ալ անմիաբան է: Ապահով ենք, որ ազգը հոս ալ ինք զինքը պիտի ցուցնէ, միայն Յանձնաժողովները որոշ եւ բարձունք մը առնուն: Մեր կարծեք Յօրենքանը նոյն իսկ յարգք տարին փոխադրելու է, եթէ ժամանակը շատ կարճ պիտի գայ Յանձնաժողովներուն համար:

Հ. Ա. ՄԱՏԻՍԿԵՆՍ

2. Հ. Բ. Ը. Միութիւն: — «Միացեալ զօրութեամբ», գործող այս ընկերութեան հրատարակած ամսաթիւրթին ուրախութեամբ կը տեղեկանանք, թէ «հոյ ուրախութեամբ սրբերու գործը՝ հակադարձալ կը յառաջագիւնէ: Վկայ՝ գրեթէ ամէն միայն հաստատուող նոր մասնաձիւղերը: 16/29 Ապրիլին ի Գահրէ գումարուած ՝ ընդհանուր ժողովոյ՝ տեղեկագրէն կիմանանք, որ Վսեմ, Պօղոս նուազ փաշայ ձեռններեցութեամբ ի կիման կուգուած այս միութիւնը կը գործէ նախանձնի կանոնադրութեամբ մը: 96ի բարձրացած է մանաժողովներու թիւը նախաձեռնութեան թիւը 1 տարուան մէջ՝ 3947ն ելած է 6499ի: Ընկերութեան հիմնական դրամագուրուել հասած է 26.217 Բ. Ռսկ.

Բաց ի «Միացեալ», «Ազգանուէր», «Գալոցասէր», եւ Կ. Պոյսոյ Գալփայեան Ուրբանոյ եղած նպատակներէ, «Միութիւնը» կը նպաստէ 29 գաւառական դպրոցներու: Այս դպրոցներէն զատ «Միութիւնը» իրեն հաշուին բացած է հետեւեալները.

1. Բէլէկան Ուրբանոյ Գալոցը.

2. Մեթիմէսեան Գալոցը.

3. Վսեմի Տիպար-Գալոցը.

4. 21 նախնական դպրոցներ:

Ասոցմէ զատ «Միութիւնը» մտագիր է առաջնկա տարին բանալ բազմաթիւ ուրիշ դպրոցներ ալ:

Ազգին լուսաւորութեան համար տարուած այս ինքնաբէր բաւական է, կարծենք, «Միութեան» շուրջը բոլորելու ամէն հարկնասէրները: Հայերս լաւ կը սկսինք, բայց լաւ ալ կը շարունակենք, կամ աւելի եւս՝ լաւագոյն ալ կը հասնինք մեր նպատակին:

Գրեն է այս «Միութեան», գործը զարտուղութիւն մը կազմած է ցայսօր, լաւ սկսու, լաւ կը շարունակէ, եւ այս յոյս կու տայ որ լաւագոյնս ալ պիտի հասնի իւր նպատակին, պայմանաւ որ՝ «Միութեան», նշանաբան «ձեռաց սեղմումը», չլուծուի, չբաժնուի:

Ինչպէս հայ սիրտը պարծանք կը համարէր իրեն՝ քաղաքական ընկերակցութեան մը վերաբերիլը, նոյնպէս իւրաքանչիւր հայ անհատ փառք համարելու է իրեն՝ «Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան», անդամակցութիւնը: Գձուձ անձնական հաշիւներով, նորահաստատ «Միութեան», վըայ սենսուած խնդրական թերութիւնները մատնացոյց ընելով, անհատական անձնասիրութիւնը վերադրուած համարելով՝ եւն եւն, չմասնակցիլ այսպիսի համագործական ազգայինամ գործի մը, ջերմ սրտի նշան է՝ ապահովապէս: Անձնական շահը՝ չափով մը ընդհանուրին շահին ենթարկելու կարեւոր քաղաքական ըմբռնող հայը՝ Պատմութեան առջեւ կը ծնայ ճշմարիտ հայ: Եւ ճշմարիտ հայն է որ կը պահպանէ հայ ազգութիւնը: Պատմական է այս ճշմարտութիւնը: Անհատական կարողութիւն, խելք, քաղաքական եւն եւն, կը ծնայ անհատական, ունի անհատական արդիւնք, բայց միայն միութեանն է, որ կրնայ բարձրացնել ազգը: «Հայ Բ. Ը. Միութիւնը», լաւ ճամբու վըայ է՝ իւր միջոցներու ներածին չափ աշխատելու Ազգին բարձրացման. կը ծնայ աշխարհասփիւռ հայութեան իւրավանան աշակից ըլլալ այս «Միութեան»՝ խորհրդով, գործով ու — դրամով:

Եթէ ելանք մեր չէզոքութենէն եւ յայտնապէս այս «միութեան», գաղափարին պաշտպանութիւնն յանձն առնք, պատճառն է որ՝ դեռ ընդհանուր Հայութեան ծանօթ չ'երեւար՝ 6 տարի անընդհատ գործող այս ընկերութիւնը, վասն զի 3—4,000,000 հայութեան համեմատութեամբ՝ 6—7000 անգամներու թիւը շատ եւ շատ նպաստաւոր գաղափար մը չի տար, թէ ամէն հայ անհատ ըմբռնած ըլլալ «Միութեան» օգտաբեր գործունէութիւնը:

Մասնաւոր որ մեծամեծ զոհողութիւններու ալ կապուած է՝ այս «Միութեան», անգամակցիլը. օրական 9 փարա (4, 50 սանտ.) բաւական է՝ ոյժ տալու համար այսպիսի «Միութեան», մը, որ սահմանուած է՝ այսպիսի ազգագուտ բարեգործութեամբ խնամելու, հոգալու խեղճ հայ որբուկն ու այրին: Օրական ինը փարայի նպատակով մը գործակցելու հնարաւոր

ութիւնն արուելէն ետքը այսպիսի մեծ արդիւնք մը ձեռք բերելու յոգուտ մեր պատկանած ազգին, ո՞վ է որ համոզուած չ'ըլլայ, թէ անհատագուովելի պարտազանցութեան արատեն ազատ չի կրնար ծնալ մէկը՝ եթէ զնանց այս փորձիկ լուծման իւր ազգակից, համարին որբուկին ու այրւոյն:

Հ. Գ. ՄԱՆՆԱՎԻԾԵԱՆ

3. Պարիսի բժշկական ճեմարանի տեղեկագրին մէջ (Bulletin de l'Académie de Médecine) Թիւ 20. կը կարգանք (էջ 361) M. Widali՝ Դր. Վ. Թորագոմանի անուամբ ներկայացուած տեղեկութիւնը՝ Դր. Ստեփան Շէհրիմանեանի՝ ԺԸ. դարու հայ բժշկին կենսագրութեան նկատմամբ:

Կը յիշատակուին Դր. Վ. Թորագոմանի՝ «Յուշարձանին», մէջ տ. էջ 305—308 գրած յոգուածին եական կէտերը:

Կը յիշուին ի մասնաւորի՝ Դր. Շէհրիմանեանի ժանտախտի վըայ դրած հայերէն գործը, եւ 1818ին «Հայաստանի Ֆլորան», եռահատոր:

Ինչպէս «Յուշարձանին», մէջ Դր. Թորագոման, նոյնպէս հոս հրապարակաւ մինք պիտի յայտնենք մեր ջերմ փափաքը, այս եռահատոր բուսաբանութիւնն օր մը յառաջ հրատարակուած տեսնել: Մտուգիւ անգնահատելի կը գտնենք՝ բժշկի մը կողմանէ բժշկական տեսակէտով եղած այս բուսաբանական հաւաքածոյին ուսումնասիրութիւնը. — քանի որ անձամբ 1798 երկայն ուղեւորութիւն մը կը կատարէ Շէհրիմանեան Բարձր Հոյժը՝ այս նպատակաւ: Չեռագիրը՝ Տիրիքիզիէն համալսարանի Մատենադարանը կը գտնուի:

Հ. Գ. ՄԱՆՆԱՎԻԾԵԱՆ

4. Ծ. Ծ. Դ. եւ իւր «Մշղումներ, որ իրենէնսի Ընդդէմ Հերմոսանոցի մէջ: — «Ցառար, 16—17 միացեալ Թուրուս մէջ Ե. Ե. Դ. մատենախօսական մը կը նուիրէ Տեր-Միստանի հրատարակած իրենական «Ընդդէմ Հերմոսանոցի վըայ. արգաբացի քննութեան ենթարկելով հրատարակութեան անհատնութեան թիւները՝ կ'անցնի մատենախօսը անձնապէս «առաջարկել քանի մը շքուաններ, (էջ 234),

Եթէ քննատաներ՝ Հանդէս ամսօրեայն գրեն Թերթիւրը պարսականութեան ծանրակշիւութիւնն ըմբռնած ըլլային, շատոնց արգէն շքուած բառերու. — երբեմն նոյն իսկ ձախող

— արձագանգ ըլլալու շինի իսնարհներ՝ կը կարծենք, « յայր, այն ետ սա դարձ, բոժգութիւն, դիր, հայգածեալ խնակոտ, ըմպան, պատճար, վանգեալ, ապաստականաւ, հետերթու, » եւ այլն բառերը գտած են արդէն իրենց պատաճ մեկնութիւնները, ոչ թէ « (?) , թերեւ, գուցէ, հաւանաբար, կարելի է, եթէ շինք սխալէր, » որոնանեալ պատճառաբանութիւններով, այլ բնագրական հաստատուն համեմատութիւններով (հմտ. « Հանդ. Ամսօրեայ, » 1910, էջ 281—284 եւ 301—306). « Թերանցակ, սաղախնոց, » բառերու իմաստը վերջնականապէս լուսարանուած է « Հանդիսի, » մէջ. « քաղաք, խզրատ, » մանրամասն քննութեան ենթարկուած է « Հանդիսի, » մէջ եւ « սագրել, » թուեալ, « Նշանակութիւնը նկատողութեան առնուած, » « Հանդիսի, » մէջ. քննադատին առաջարկած միւս յարդը ու ձախող ճշգրտմաներու վրայ ծանոթեալ կարելի չէ հոս. կէտ մը փայն կ'ուզենք շօշափել. « առ ոգուտ տեսողացն դժմոյն (?) ցուցանէր Հօրն (էջ 73) հատուածը (լատ. լոյս-տեսութիւն)՝ քննադատը թարգմանին սխալ հասկացողութեան արգիւնք կը համարի « հաւանաբար, » մին յայտնապէս գրաբարական վերպակ մըն է փոխանակ ըլլալու դժմոյն. հմտ. Յիմ. Կուզ, էջ 143, « յմոյն » եւ պճնեալ ամենայնիս զարգարուեալ, » եւ էջ 192, « ժամակը [] եւ պճնեալ ամենիս զարգարուեալ, » ուրիշ առթիւ պիտի ծանոթանանք այս բառին վրայ եւ պիտի ցուցնենք թէ դասական ալ է:

Այս առիթը գրելով կը ցանկանք շեշտել ու ըմբռնել ալ չըսեմ « Նիւթ ժողովելու, » ալ գտնէ դիրք ու հանդէս թերթեալ ընդհանրապէս ծանրակշիւ հարկը. քննադատութեան արդար վէճիւք legere et nihil collegere meo iudicio est negligere կ'երեւայ թէ մեր քննադատներուն համար չէ բոլորած:

Հ. Ա. ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

ՄԱՅՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՑԱՆԿ

« ՀՆԳԻՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ, ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ »

25 ՏԱՐԻՆԵՐՈՒՆ

(1887—1911)

ՑԱՆԿ Ա.

Ծոգումագրիքներն եւ իրենց յօդուածները:

(Ըրոնագրութիւն) —

ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ Հ. ԳՐ.՝ ճշգրտի Հոնգարա հայոց լեզուէն. թ 84:

— Մարեան Միք. ի 271:

— Մարեան Ստեփ. Գր. ի 97:

— Մանուէլ Ս. Ժե 370, 386:

— Միստ Թոմասեցի. թ 37, 62:

— Միտիթար Աբրայ, Միտիթարեանք ու Հայաքաղաք. թ 60:

— Միտիթարեան միստիթարեան երկարեան յօդուածն հանգեալ. Ժե 266:

— Միտիթարեան Ա. թ 9, Ժգ 65:

— Նոր Եղիսարեթուպոլիս իր հրապարակական շէնքերն ու յիշատականքներն, նորագոյն կարգադրութիւններ. Ժք 242:

— Որտեք ազգային կայ Հուշարարի եւ Տրանսիլուանիոյ մէջ. Ժք 22:

— Չառեան Մարտ. ի 108:

— Պատմական տեղեկութիւն Եղիսարեթուպոլիսի Հայոց վրայ. միւ 89, 115, 161, 197, 238, 278, Ժք 33, 70, 198, 239, 329, 378, Ժգ 5, 38, 69, 103, 133, 178, 193, 288, 263:

— Պարսիկ համալսարանական հանդէս. գ 222:

— Ռուբենի Գրիգորի խաչն վար առնուելու նկար. ի 135:

— Սամուէլ վար հայաքաղաքի ազգայնոց ապագան. իք 124:

— Սամուէլ վար հայաքաղաքի « հայկական թանգարանին » անցեալն ու ներկան. իք 27:

— Սէյրիկի եւ Ճուրճիկի հայ գաղթականութիւններն. Ժ 20, 65, 133, 163:

— Սիմոնեան Գր. գ 137:

— Սոնգոսեան Խ. թ 11, իւ 65:

— Վրդեան Աւգ. Եպ. թ 336:

— Վոլֆեան Հ. Գարբ. ի 298:

— Տրանսիլուանիոյ ազգայնոց փոփաքը. Ժ 358:

— Տրանսիլուանիոյ ազգային տղուազարմ գերդաստաններուն անունները. Ժք 257:

— Տրանսիլուանիոյ Եղիսարեթուպոլիս քաղաքի սկզբնաւորութիւնն եւն. գ 133, 161, 193, 225, 263, 295, 325, 356, Ժ 7, 36, 71, 102:

— Տրանսիլուանիոյ Եղիսարեթուպոլիս քաղաքային գիւտանառնը. ի 251, 433: